

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ОПТИМІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

ЛОЙКО В.В.

*доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів та економіки,
Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3248-1585>

В економіці кожної країни ринок банківських послуг відіграє вагомую роль: забезпечує економіку необхідними фінансовими ресурсами та капіталами, сприяє розвитку її господарської системи та створює необхідні передумови для розширеного відтворення економіки.

Окреслення пріоритетних напрямів упровадження нових послуг, на яких повинні бути сконцентровані зусилля зумовлене активним розвитком та розширенням сфер діяльності банків. Внаслідок посилення міжбанківської конкуренції на банківському ринку столиці спостерігається тенденція до розширення ряду наданих послуг. А саме, серед даних банківських послуг слід відзначити: трастові операції; послуги зі збереження цінностей; консультаційно-інформаційні послуги; гарантійні та посередницькі послуги; факторингові та лізингові операції. Аналіз динаміки кількості банків є визначальним в характеристиці стану ринку банківських послуг. Станом на 01.01.2019 р. в Україні діє 77 банків, з них 17 зі 100% з іноземним капіталом (табл. 1).

Таблиця 1

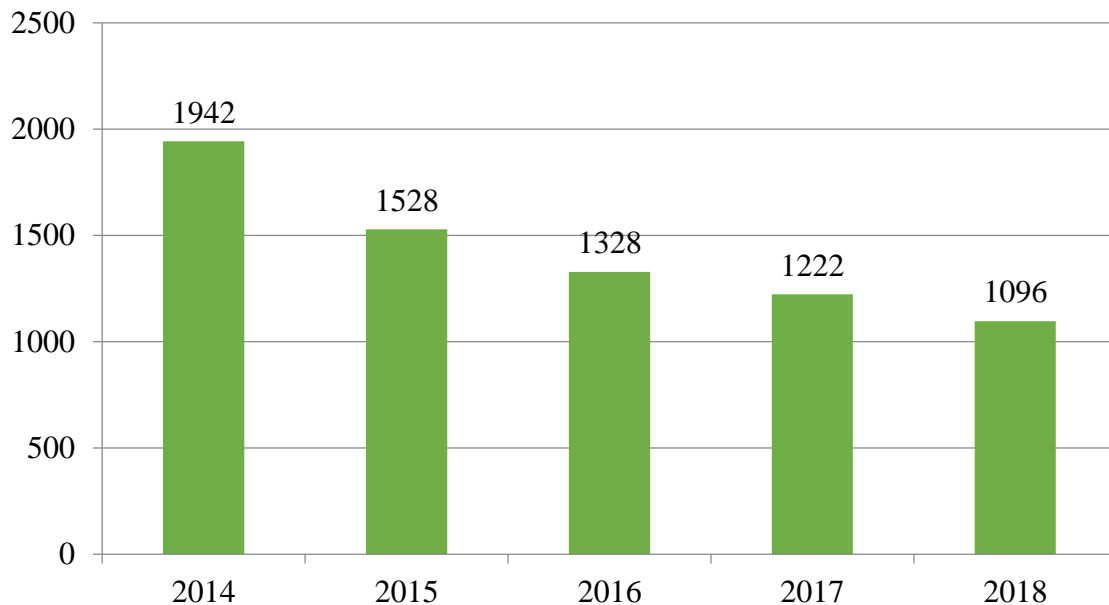
Динаміка кількості банків України 2014-2018 рр.

Показники	Роки					Відхилення даних 2018 від даних 2014 р., %
	2014	2015	2016	2017	2018	
Кількість діючих банків	145	117	96	82	77	- 46,89
у т.ч. зі 100% іноземним капіталом	19	17	17	16	17	- 10,53

Джерело: складено авторами на основі даних [1]

За досліджуваний період 2014-2018 рр. кількість діючих банків скоротилася на 46,89 %, у тому числі з іноземним капіталом на 10,53 %. Це є негативною тенденцією для розвитку фінансової системи України. За наведеною статистикою можна зробити висновок, що для стабілізації фінансового стану банківської системи України є завдання очищення банківської системи від баласту «непрозорого», «вже мертвого» та «слабкого» банки стають головним пріоритетом. Цей захід не сприяє розвитку довіри до банківської системи та перешкоджає процесу впровадження інноваційних продуктів та технологій на вітчизняний банківський ринок. Але, тим не менше, це дозволяє стабілізувати фінансове становище завдяки високоякісному управлінню ризиками в банківському секторі, що, в свою чергу, повинно зміцнити стабільність

фінансової системи країни в цілому. Також досить важливим є розподіл комерційних банків України за регіонами, оскільки від кількості банків в регіоні залежить розширення клієнтської бази, посилення фінансової грамотності серед населення та зростання можливості використання населенням банківських послуг та платіжних засобів. Дану тенденцію показано на прикладі міста Києва (рис.1).

Рис. 1. Динаміка кількості діючих структурних підрозділів банків міста Києва (2014-2018 рр.)

Джерело: складено авторами на основі даних [2]

За даними Національного банку України станом на 01.01.2019 в Києві розміщена найбільша кількість структурних підрозділів банків – 1096 шт. (рис. 1). Дана статистика свідчить про нерівномірний і не завжди економічно виправданий поділ ринку банківських ресурсів та охоплення клієнтури банківськими послугами, що мають в них нагальну потребу.

У Києві, станом на 01.01.2019, зосереджено найбільша кількість філій та відділень банків – близько 80%. Дана кількість повинна була б повністю забезпечувати потреби населення у банківських послугах. Проте, якість банківських послуг залежить не лише від кількості банківських установ, представлених на ринку послуг для фізичних осіб. Згідно даних НБУ, за підсумками чотирьох кварталів 2018 р. серед 77 банків, що працювали на ринку, збитків зазнали – 13, а прибутковими відповідно були – 64.

Зокрема, найбільші прибутки були зафіксовані в Приватбанку (11,7 млрд грн), Райффайзен Банку Аваль (5,1 млрд грн), Укрсиббанку (2,66 млрд грн), ПУМБі (2,04 млрд грн) та ОТП Банку (1,97 млрд грн) (табл. 2).

На сьогодні прибутковість сектору перевершує попередні очікування НБУ, операційні прибутки стрімко зростають, а відрахування до резервів доволі низькі. Очікується, що висока прибутковість збережеться й у наступних кварталах.

Таблиця 2

ТОП-10 банків за обсягом прибутків станом на 01.01.2019 р., тис. грн

№	Банк	Прибуток, тис. грн
1	Приват Банк	11 668 277
2	Райффайзен Банк Аваль	5 087 934
3	Укрсиббанк	2 657 943
4	ПУМБ	2 037 521
5	ОТП Банк	1 974 310
6	Креді Агріколь Банк	1 462 949
7	Сітібанк	1 414 626
8	Альфа-Банк	1 258 335
9	Укрексімбанк	958 497
10	Укргазбанк	766 109

Джерело: складено авторами за даними [2, 3]

Найбільші збитки було зафіксовано у – Сбербанку (-7,6 млрд грн), Промінвестбанку (-3,4 млрд грн), Укрсоцбанку (-886 млн грн), Кредит Дніпро (-229 млн грн) та Форварді (-165 млн грн) (табл. 3). Структура банківських активів є неоднозначною. Криза 2014–2016 років призвела до зростання частки облігацій внутрішньої державної позики у структурі активів банківського сектору та ваги державних банків у ньому (рис. 2).

Таблиця 3

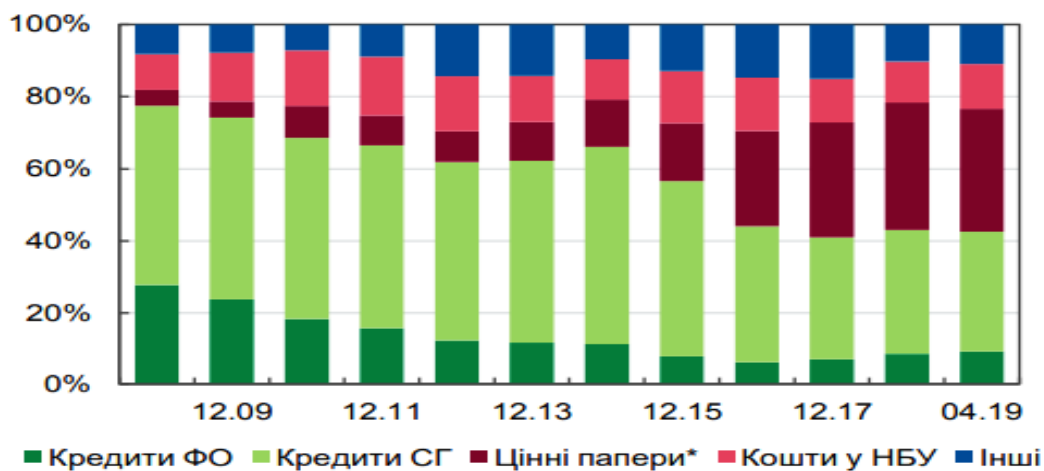
ТОП-10 банків за обсягом збитків станом на 01.01.2019 р., тис. грн

№	Банк	Збиток, тис. грн
1	Сбербанк	-7 614 186
2	Промінвестбанк	-3 388 916
3	Укрсоцбанк	-885 987
4	Кредит Дніпро	-228 883
5	Форвард Банк	-165 157
6	Правекс-Банк	-137 394
7	Вернум Банк	-108 714
8	Місто Банк	-83 355
9	Банк Львів	-41 576
10	Юнекс Банк	-11 191

Джерело: складено автором за даними [2, 3]

Виходячи з даних на рис. 2, слід зазначити, що у структурі банківських активів переважають кредити СГ, в той час як кредити ФО займають найменшу частку, а на кошти запозичені від НБУ припадає зовсім невелика доля. З 2015 р. спостерігається позитивна тенденція в частці цінних паперів, що пов'язується з тим, що вони почали включати у себе вкладення в довгострокові інвестиції.

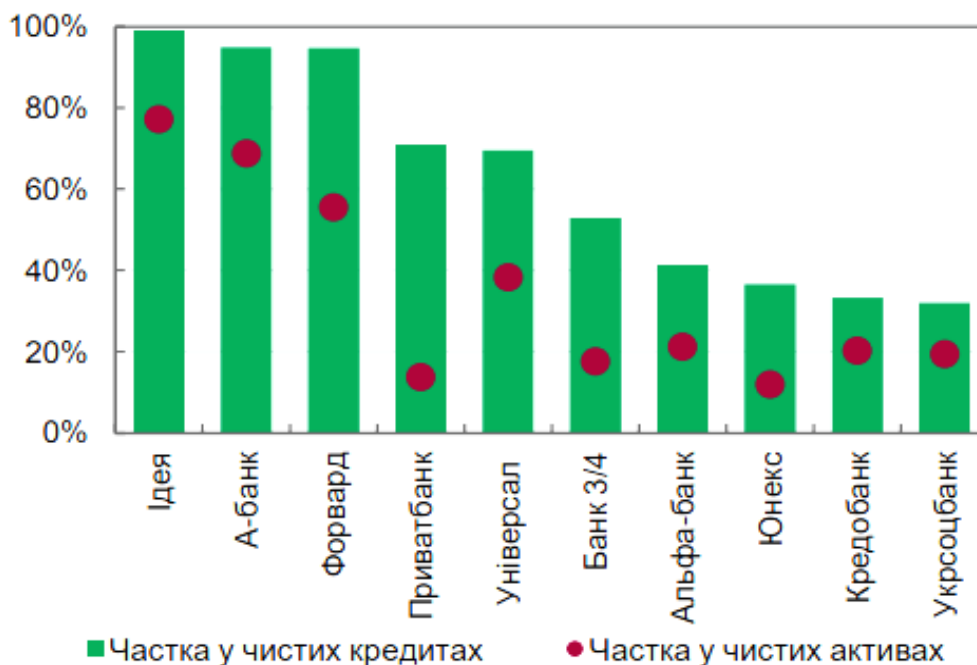
А від початку 2017 р. поживлення споживчого кредитування зумовлює зростання частки чистих кредитів фізичним особам. На сьогодні споживче кредитування продовжує активно зростати та зберігає надзвичайну привабливість для банків. Воно вже становить понад половину кредитного портфеля деяких із них (рис. 3).

* З 2015 року включаючи вкладення в довгострокові інвестиції.

Рис. 2. Структура банківських активів за складовими

Джерело: складено авторами за даними [1, 2]

Рис. 3. Топ-10 банків із найвищою часткою споживчих кредитів у чистому кредитному портфелі

Джерело: складено авторами за даними [1, 2]

Споживче кредитування активно зростає вже більше двох років. Після ривка з низької бази темпи знизилися, але досі перевищують 30% р/р. Кредити на поточні потреби домінують у портфелях низки банків. Співвідношення валових споживчих кредитів до ВВП є найнижчим у регіоні – лише 5,7%. Боргове навантаження на домогосподарства помірне – усього 8,7% річного та наявного доходу. Проте домогосподарства з найнижчими доходами значно більше закредитовані. Кредити на поточні потреби становлять 70% роздрібного портфеля (ще 20% – на придбання нерухомості, 7% – автокредити та 3% – на інші цілі) [3-6].

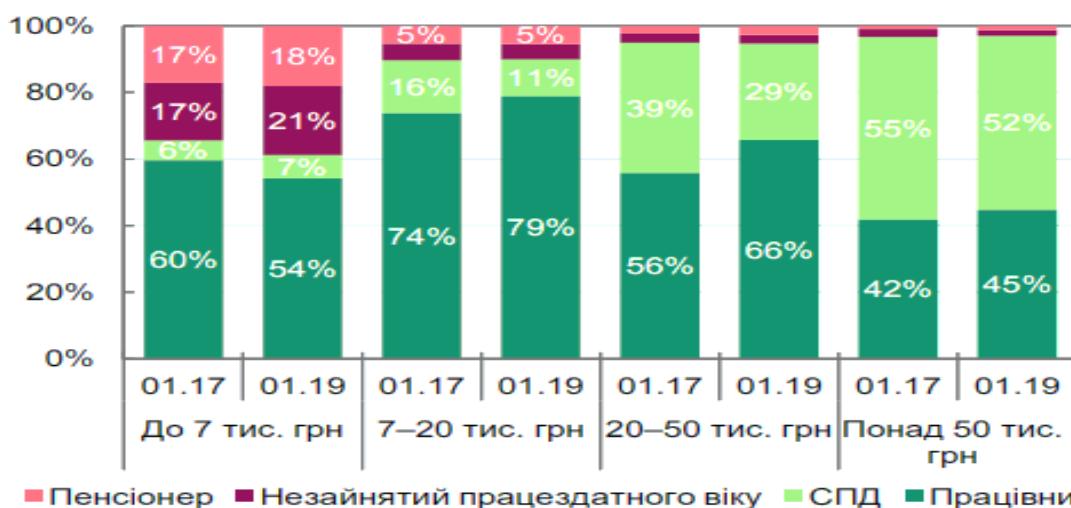
Одразу після кризи зростання кредитування значною мірою пояснювалось відкладеним споживчим попитом. Наразі цей фактор не настільки вагомий. Визначальними є високі споживчі настрої та жваве зростання доходів населення. Перші спонукають населення витратити майбутні доходи на задоволення поточних потреб.

Другі створюють упевненість, що кредит не обтяжить сімейний бюджет. Високий попит на кредитні кошти дає змогу банкам зберігати високі кредитні ставки. Утім, стандарти кредитування теж пом'якшилися: згідно з опитуваннями про умови кредитування після кризи банки значно знизили вимоги до позичальників. Від середини 2018 р. вони знову почали зростати, але досі значно м'якші, ніж наприкінці 2015 р. Щоб краще вивчити споживче кредитування та оцінити його ризики, НБУ провів анкетування семи банків та інтерв'ю з п'ятьма фінансовими установами, найбільш активними у сегменті. За даними банків, для кредитування на поточні потреби вони застосовують три основні інструменти: кредитні картки, кредити готівкою та кредити на придбання товарів. Мета отримання кредиту прямо фіксується лише для третього: зазвичай це купівля побутової техніки. В інших випадках, яких переважна більшість, її неможливо відстежити: залучені кошти є частиною загального обсягу ресурсів, із яких домогосподарства фінансують поточне споживання.

Третій рік поспіль триває стрімкий розвиток кредитування фізичних осіб. У його основі лежить видача незабезпечених споживчих кредитів. Щоб ретельно оцінити ризики цього сегмента, в I кварталі 2019 р. НБУ опитав банки про характеристики їхніх клієнтів у розрізі груп за доходами. В опитуванні взяли участь 23 респонденти, на які припадає 86% виданих роздрібних кредитів, переважно споживчих, включаючи автокредити [1]. Його результати показали, що банківські портфелі споживчих кредитів неоднорідні, однак у них домінують позичальники з низькими доходами та боржники, по яких відсутня інформація про доходи.

Обидві групи створюють певний ризик для банків. Тим часом кредити домогосподарствам із середніми та високими доходами становлять невелику частку портфеля й мають значний потенціал для зростання (рис. 4).

Протягом 2017–2018 рр. кредити на поточні потреби зросли майже вдвічі. Це зумовлено насамперед збільшенням в 1,5 раза кількості боржників, але і середня сума одного кредиту помірно зростала. Обидва чинники – наслідок підвищення доходів населення, зокрема зарплати найманих працівників, що становлять 2/3 усіх позичальників. Серед населення з доходами до 20 тис. грн найпопулярніші банківські продукти з коротким терміном та малою сумою: кредитні карти, дрібні кеш-кредити (до 10 тис. грн) (рис. 4).

Рис. 4. Розподіл кількості позичальників за категоріями зайнятості

Джерело: складено авторами за даними [1, 2]

Розподіл кредитної заборгованості за рівнем доходів боржника неоднорідний. Банки мають інформацію про дохід 81% позичальників. Серед них найвагоміша група – боржники з доходом до 7 тис. грн. На неї припадає половина клієнтів та майже третина заборгованості. Дані респондентів указують на те, що третину в ній становлять пенсіонери, інші отримувачі допомог, платоспроможність яких низька й нестабільна. Профіль клієнтів з доходами понад 20 тис. грн суттєво відрізняється. Вони беруть кредити переважно на купівлю товарів тривалого вжитку, зокрема транспортних засобів, на які припадає майже третина від залишку боргу. У групі позичальників із доходом від 20 до 50 тис. грн дві третини – наймані працівники, а з доходом понад 50 тис. грн більше половини – фізичні особи-підприємці (ФОП). Кредити цих груп обслуговуються найкраще: частка прострочених значно нижча від середнього значення по банках. Збільшення частки неефективних позик на тлі катастрофічного знецінення гривні змушує банки скоротити персонал, заощадити на операційних витратах та комісіях, переглянути структуру доходів, оптимізувати депозитні та кредитні портфелі та відкласти свої амбітні проекти з інноваційного розвитку до «кращі» часи. Виконання рекомендацій Базель III шляхом регулювання розміру кредитного ризику через активні банківські операції відповідно до Постанови Правління Національного банку України № 351 сприяло зменшенню зовнішнього боргу банків, а також кількості збиткових банків в Україні. Застосування рекомендацій Базеля III банківською системою України, які успішно застосовуються іноземними банками у своїй діяльності, дозволить не лише зменшити кількість збиткових банків, але й привести їх до прибуткових держава. Але слід підкреслити, що не всі українські банки зможуть пройти тестування та адаптацію.

Не менш важливим ресурсом є формування депозитної політики банку, яка базується на достатньому рівні відносин банку з клієнтами та відповідно націлена на розвиток та вдосконалення (табл. 4).

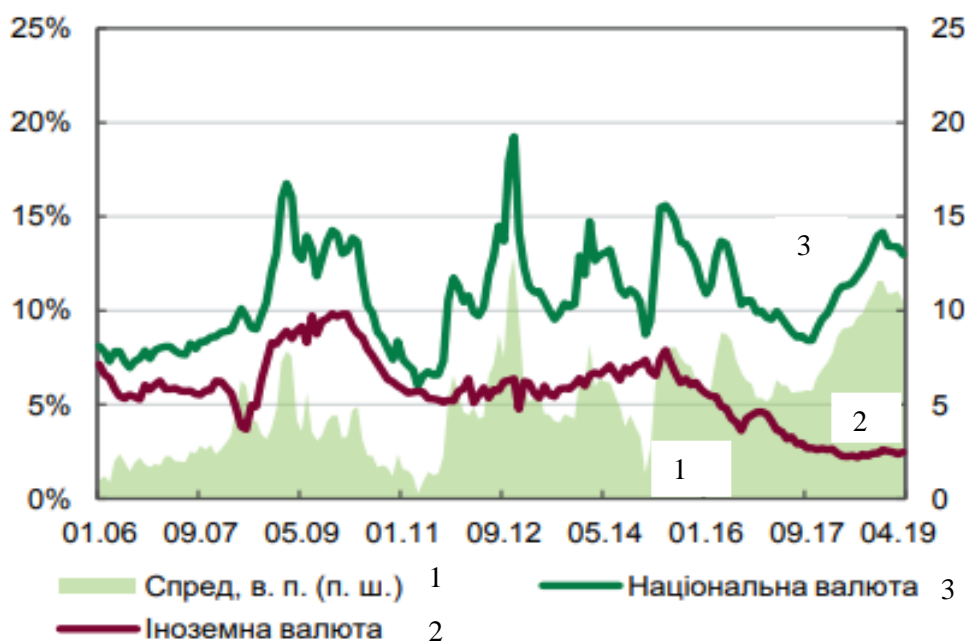
Депозити залучені на банківські рахунки станом на кінець вересня 2019 р.

Показники	Залишки коштів, млн грн			Зміна, %		
	Україна	Київ	% до загального підсумку по Україні	у річному обчисленні	до початку року	за місяць
<i>бізнесу</i>	365 419	239 074	65,4	11,3	8,7	0,3
у національній валюті	227 659	136 659	60,0	18,2	2,7	6,3
в іноземній валюті	137 760	102 415	74,3	3,3	17,8	-6,8
<i>населення</i>	539 995	199 712	37,0	2,1	0,4	-0,9
у національній валюті	311 864	106 847	34,3	12,2	5,5	1,3
в іноземній валюті	228 131	92 865	40,7	-7,5	-5,0	-3,3

Джерело: складено авторами за даними [1, 2]

Аналіз даних щодо залучених депозитів на банківські рахунки дозволив зробити висновок, що економіці України в цілому та міста Києва окремо притаманний досить високий рівень доларизації. Така значна доларизація в першу чергу була зумовлена економічною нестабільністю, різкими змінами інфляції та нестабільним обмінним курсом. Відповідно всі вищеперераховані чинники зумовили недовіру населення та бізнесу до національної валюти [7,8]. Також, ми можемо спостерігати, що значна частка серед залучених депозитів, у розрізі регіонів, припадає на Київ. Особливо помітною дана тенденція є серед залучених вкладів від бізнесу (на столицю припадає більше половини).

Виходячи з рис. 5, слід зацентрувати увагу на позитивній динаміці щодо ставок у гривні та навпаки, негативній, що стосується ставок за депозитами у іноземній валюті. За останні 10 років ситуація була неоднозначною (рис. 5).

Рис. 5. Динаміка ставок за депозитами в національній та іноземній валютах

Джерело: складено авторами за даними [1, 2]

Після кризи рівень доларизації банківського сектору зменшився, однак досі далекий від оптимального. Під час останньої хвилі девальвації рівень доларизації кредитів та депозитів сягнув пікових 60% [7, 8].

Після цього він знизився й уже понад рік тримається в діапазоні 41–45%. Клієнти зберігають кошти в іноземній валюті, щоб уникнути втрат від девальвації. Нині відсоткові ставки на вклади говорять про політику держави щодо зменшення доларизації. Порівняно з 2009 р, коли був пік по відсотковим ставкам у іноземній валюті, у 2019 р. вже спостерігається протилежна тенденція.

Зі ставками у національній валюті спостерігається зовсім інша ситуація. Великі ставки по депозитам у національній валюті стимулюють населення більше вкладати та довіряти даній валюті.

Загалом ринок банківських послуг України в цілому та Києва окремо має свої особливості та специфічні риси, що пов'язано, перш за все із розвитком вітчизняного фінансового ринку і економіки. Так, незважаючи на те, що в світовій банківській практиці використовується більше 300 банківських послуг, в Україні цей показник значно менший, де левову частку займають кредитні послуги в традиційному розумінні, адже на лізинг, факторинг, форфейтинг, інвестиційне кредитування припадає близько 7% кредитних операцій банків [9, 10].

Підвищенню конкурентоспроможності банку у залученні додаткових коштів на депозити різних груп клієнтів сприятиме застосування комплексного обслуговування клієнтури, тобто задоволення потреб клієнтів у різноманітних послугах. Це означає, що окрім традиційного кредитно – розрахункового і касового обслуговування, банки надають своїм клієнтам цілу низку додаткових послуг. Постійне розширення діапазону послуг, зниження їх вартості, покращення якості кредитно - розрахункового і касового обслуговування, надання різного роду консультацій, пільгове обслуговування постійних вкладників сприятимуть збільшенню обсягу кредитних ресурсів банку.

Інновацій у банківській системі, які постійно впроваджують українські банки та банки з іноземним капіталом сприяють як підвищенню рівня обслуговування клієнтів банків так і розвитку фінансової системи України. Українські банки швидко взяли на озброєння системи менеджменту стосунків з клієнтами - Customer Relationship Management (CRM), яка розширюється завдяки впровадженню найновітніших технологій. Питання про те, чи дійшли інновації у банківській сфері до всіх верств населення, є важливим і не таким простим, як може здатися на перший погляд [9, 10].

До сучасних банківських інновацій, які стають все більш доступними та звичними для всіх верств населення України, відноситься фінансова інклюзія - надання населенню фінансових послуг поза межами фінансових установ шляхом використання інформаційних та комунікаційних технологій і небанківських агентів для залучення тої частини населення, яка ще не була охоплена фінансовими установами. Фінансова інклюзія може включати також альтернативні платіжні сервіси, продукти страхування, накопичення і таке інше. Сучасні банківські інновації у вигляді Інтернет – сервісів та спеціальних

додатків у мобільних телефонах залучають до сфери банківських послуг всі верстви населення і надають можливість отримати банківські послуги у поштових відділеннях, сусідніх магазинах та інших зручних локаціях. Ефективність банківських інновацій для банку полягає у отриманні додаткового доходу за рахунок збільшення кількості клієнтів, а для клієнтів – у можливості зекономити певну кількість праці, часу, ресурсів і грошових коштів.

Інтеграція України в європейську банківську сферу передбачає запровадження єдиних стандартів у сфері банківського регулювання. У Європейському Союзі рекомендації Базельського комітету з банківського нагляду, відомі як "Базель II" та "Базель III", застосовуються для взаємної інтеграції банківських систем країн-членів союзу та за його межами.

Таким чином, за сучасних умов необхідність адаптації українського банківського законодавства до регуляторних вимог Європейського Союзу, з одного боку, та усунення наслідків кризових явищ, що поширилися в банківському секторі України у 2008-2009 та 2013 рр. 2015 рік, з іншого боку, закликає Національний банк України (НБУ) переглянути підходи до управління ризиками в банківській системі до впровадження стандартів Базель III, остаточний перехід до яких запланований в ЄС на 2019 рік (Базельський комітет від Банківський нагляд, 2017).

Реалізація рекомендацій Базеля III Національним банком України розпочалася лише у 2015 році, і відповідно завершення цього процесу в Україні планується на 2020 рік, тобто на рік пізніше, ніж він відбудеться в державах-членах Базельського комітету. Розробка всіх нормативно-правових актів стосовно Базельської угоди повинна бути завершена в поточному році. Таким чином, для тестування та впровадження нових вимог до капіталу призначаються наступні три роки, що призведе до активізації капітальних буферів та запровадження нових вимог щодо показників важеля в 2020 році.

Банківська система є ключовим елементом економіки будь-якої країни. Сьогодні багато науковців та експертів у галузі банківського регулювання вважають рекомендації Базеля II та Базеля III Базельського комітету з банківського нагляду ефективним інструментом інтеграції банківських систем країн-членів ЄС. Виконання рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду в банківській системі України виявило певні індивідуальні особливості в процесі впровадження загальних стандартів Базеля.

1. Очищення банківської системи є необхідною умовою змін. В цьому випадку йдеться про рішуче рішення регулятора вивести з фінансового ринку України прибуткових банків банки із «непрозорою структурою власності», банки, які є порушниками законодавства у сфері фінансового моніторингу та банки, які є поза впливом фінансового моніторингу і які розташовані на території бойових дій на Сході України та незаконно анексованій Автономній Республіці Крим. Очищення банківської системи є ключовим, оскільки воно зміцнить українські банки і, отже, фінансову стабільність.

2. Оптимізація банківської системи як ефективного інструменту антикризового управління. В умовах падіння національної валюти та військових операцій на території країни деякі українські банки проводили

неефективну політику створення резервів для компенсації потенційних втрат за рахунок активних банківських операцій. Все це сприяло виведенню неплатоспроможних банківських установ з банківського ринку через їх недостатню капіталізацію та нездатність власників (акціонерів) надати банкам належний рівень фінансової підтримки. Те саме стосувалося банків, які були нездатні виконувати резервні резерви на потенційні втрати внаслідок активних банківських операцій та банків, які за бажанням їх власників, вирішили переорієнтуватися на інші види фінансової діяльності.

3. Банки з іноземним капіталом є найбільш стабільними в банківській системі України. Їх частка на ринку позик є найбільшою і становить 44%. Значна частка на ринку депозитів - 35%. Кількість банків з іноземним капіталом є стабільною.

Таким чином, імплементація рекомендацій Базель III у банківській системі України має широкі перспективи та потребує постійної уваги з боку банківського сектору, включаючи всі державні, приватні та іноземні банки з метою закріплення стабільності фінансової системи країни в цілому.

Впровадження банківською системою України антикризових заходів у відповідь на недоліки у фінансовому регулюванні поряд із виконанням методологічних рекомендацій Базеля III у сфері банківського регулювання та широке впровадження банківській інновацій у діяльність українських банків сприятиме новій фазі в банківському середовищі при інтеграції її до банківської системи ЄС.

Література:

1. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua/>.

2. Офіційний сайт Головне управління статистики м. Києва. Діяльність підприємств. Кількість підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства (щорічна інформація). URL: <http://www.kiev.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=2559&lang=1>.

3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Статистична інформація. URL: www.ukrstat.gov.ua.

4. Офіційний сайт Департамент економіки та інвестицій виконавчого органу міської ради (КМДА). Діяльність. Стратегічний розвиток. Стратегія розвитку міста Києва до 2025 року. URL: <https://dei.kyivcity.gov.ua/content/strategiya-rozvytku-mista-kyieva-do-2025-roku-nova-redakciya.html>.

5. Офіційний сайт Департамент економіки та інвестицій виконавчого органу міської ради (КМДА). Діяльність. Програма економічного і соціального розвитку м. Києва на 2018-2020 рр. URL: <https://dei.kyivcity.gov.ua/content/programa-ekonomichnogo-i-socialnogo-rozvytku-m-kyieva-na-20182020-roky.html>.

6. Офіційний сайт Департамент економіки та інвестицій виконавчого органу міської ради (КМДА). Діяльність. Соціально-економічний розвиток. Моніторинг соціально економічного розвитку міста Києва 2015-2018 рр. URL: <https://dei.kyivcity.gov.ua/content/shchomisyachnyy-monitoryng-socialno-ekonomichnogo-rozvytkumista-kyieva.html>.